

ADAM TURECKI

Dr arch. Inż.
Wydział architektury, Politechnika Białostocka
e-mail:adamturecki@poczta.onet.pl

„OCHRONA NATURY” KONTRA OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO NA PRZYKŁADZIE „WIELKIEGO ZWIERZYŃCA JELENI” Z XVIII W. W BIAŁYMSTOKU

„PROTECTION OF NATURE” VERSUS PROTECTION OF CULTURAL LANDSCAPE OF THE 18TH CENTURY “DEER PARK” IN BIALYSTOK

STRESZCZENIE

Wielki Zwierzyniec Jeleni – ezoteryczny park, fragment założenia ogrodowo-urbanistycznego Białegostoku z czasów J.K. Branickiego, zaniedbany podczas zaborów rosyjskich, jako „Park 3-maja” odtwarzany i przekształcany w Muzeum Pamiątek Narodu Polskiego w międzywojniu, dewastowany w trakcie II Wojny Światowej, оголачany ze znaczeń i upamiętnień przez powojenne socjalistyczne władze, jest obecnie w czasach „Wolnej Polski” degradowany przez ruch „Zielonych” do roli lasu. Władze miejskie pod naciskiem protestujących wstrzymują rewaloryzację parku.

Słowa kluczowe: Zwierzyniec, Białystok, historia, rewaloryzacja, Zieloni, protest

ABSTRACT

“The Deer Park” – esoteric part of famous J.K. Branicki’s Baroque urban-garden composition of eighteenth-century Białystok, neglected during the Russian annexation of Poland, after 1919 when Poland became independent restored as a 3-May Constitution Park and transformed into “Green Pantheon of national heroes”, devastated by the Germans and Soviets during the Second World War, deprived of commemorations by the post-war socialist government, now is degraded by „Greens” to wild forest. The city authorities after the protest abandoned revaluation of the park.

Key words: DeerPark, “Greens”, history, protest, revaluation,

1. HISTORIA PARKU

W XVIII w. rezydencja hetmana przekształciła się w jedno z największych założeń urbanistyczno-ogrodowych w Polsce. O jej wielkości świadczy „PLAN DU CHATEAU...” (Il.1) odwzorowujący obszar 900 hektarów.

Obszary pałacowe, ogrody i trzy sąsiadujące z nimi zwierzynce: danieli od wschodu oraz dwa jeleńce – mały od południa i wielki od południowego -wschodu. W 1839 r. zwierzynce zostały przekazane miastu przeznaczając..*część obszarów na miejskie place, pastwiska..*, zaś las Wielkiego Zwierzynca Jeleni: *...dla spacerów obywateli miasta ....*

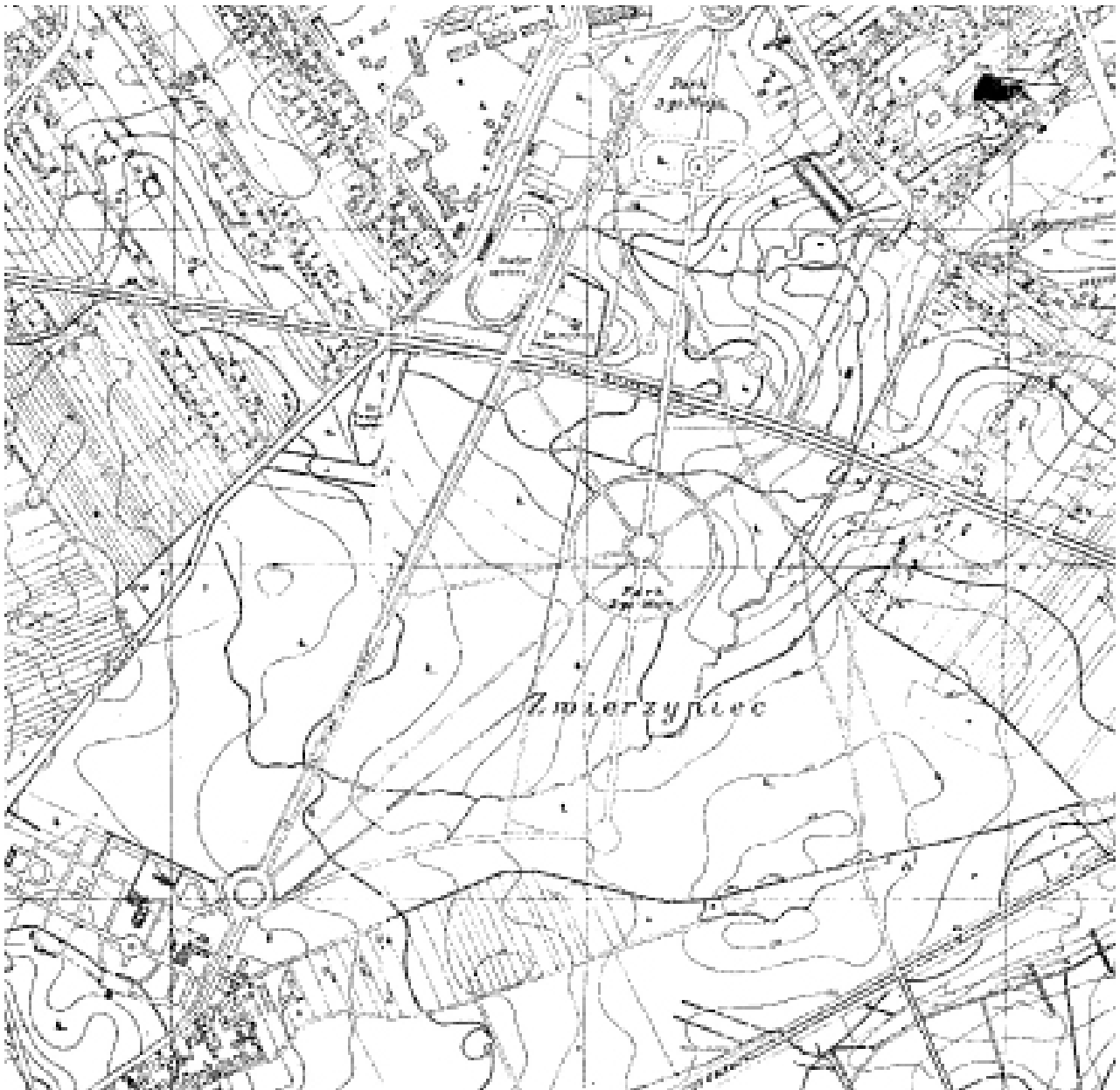
II. 1. „PLAN DU CHATEAU ET DE LA VILLE DE BIALYSTOK AVEC SES ENVIRONS”, druga połowa XVIII w., źródło: archiwum autora

III. 1. „PLAN DU CHATEAU ET DE LA VILLE DE BIALYSTOK AVEC SES ENVIRONS”, second half of XVIII century,

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. Białystok uzyskał status stolicy województwa, Zaplanowano stworzenie reprezentacyjnej dzielnicy rządowej. pałac stał się siedzibą wojewody. W zaniebanych ogrodach pałacowych wzniesiono budynki Izby Skarbowej oraz sądów, Kolonię Urzędniczą: domy i kamienice z mieszkaniami dla urzędników. W Parku im. ks. J. Poniatowskiego zbudowano Teatr im. Marszałka Józefa Piłsudskiego.

Jednak najbardziej należy podziwiać wysiłek poświęcony ogrodom i parkom. Podjęto rozległy zakres prac odtworzeniowych i modernizacyjnych obejmujący nie tylko najbliższe otoczenie pałacu, ale również tereny Wielkiego Zwierzyńca Jeleni,

który miał w przyszłości być nie tylko miejscem spacerów i rozrywki z: teatrem ludowym, placem wystawowym i innymi urządzeniami kulturalnymi, *ale stać się szkołą naszej przyszłości i wspólnym pomnikiem kultury polskiej* kształtującymi przyszłych obywateli nowoczesnego demokratycznego państwa. Zaplanowano urządzenie: *ogródka dzieciennego, boiska dla ćwiczeń fizycznych młodzieży, miejsce dla sportów wszelkiego rodzaju, jak skating, ślizgawka, cykłodrom itp. oraz warsztatów rzemieślniczych*. Park miał stać się muzeum pamiątek narodu polskiego. Zlokalizowano w nim zielony pomnik Konstytucji 3-go Maja, a nazwę zmieniono na „Park 3-go Maja”. W 1920 r. poległych w wojnie z

II. 2. Plan Parku 3-go Maja – (Zwierzynica) z 1937 r. – archiwum autora

III. 2. Plan of 3th May Park – 1937

Sowiecką Rosją pochowano na założonym tu cmentarzu wojskowym.

Istotną decyzją była lokalizacja lotniska przedłużająca obszar terenów zielonych Białegostoku. O popularności lotnictwa w międzywojniu świadczy istnienie w regionie aż siedmiu kół szybowcowych.

Dwuwymiarową historyczną ogrodową kompozycję służącą przyjemności i rozrywce przekształcono w międzywojniu w czasoprzestrzenną sekwencję przejścia Zieloną Osią od przeszłości w otoczeniu pałacu przypominającym okres gdy Białystok był jednym z najwspanialszych miejsc w Polsce, poprzez teraźniejszość – Planty prowadzące reprezentacyjną spacerową promenadą do Zwierzynica – „zielonej wszechnicy” upamiętniającej historię narodu,

uczającej przyrody, ćwiczącej ciało i hartującej ducha młodzieży w sportowym współzawodnictwie, wiodącym ku przyszłości – lotnisku na Krywlanach – symbolicznej „bramie trzeciego wymiaru”, w ówczesnie najnowszej przygodzie ludzkości realizującą odwieczne marzenie o wzlocie w niebo.

2. POWOJENNE DZIAŁANIA PORZĄDKUJĄCE

Osoba, która wniosła największy wkład w powojenną urbanistykę Białegostoku to Prof. Ignacy Felicjan Tłoczek. W 1936 r. Związek Miast Polskich zlecił mu wykonanie Planu Ogólnego Białegostoku. Zniszczenie miasta z lat 1939-1944 r., wy-

racja 4. *Koncepcja adaptacji osiemnastowiecznego założenia ogrodowo-urbanicznego do projektowanego Centrum.*

„Of Branickich”, Z – „Zielona Oś”, 1 – Rynek Sienny, 2 – Park Centralny i Kaplica Magdaleny, 3 – kwartał obiektów usługowych, 4 – osiedle Kopernika, 5 – osiedle Tyecia, 6 – kompleks szpitalny, 7 – osiedle Piaski, 8 – Politechnika Białostocka, Zwierzyńiec, 10 – tereny dworców PKP i PKS (przej. A. Turecki 1995).

Il. 3. Koncepcja powiązań Kampusu PB z kompozycją Zwierzyńca – 1995 r, aut. A. Turecki, w *Ochrona relikwów urbanistycznych Białegostoku*, WA PB, Białystok, 1996, s. 110

Ill. 3. Białystok University of Technology campus' connections concept

magą weryfikacji opracowania. Profesor wraz z Stanisławem Zielińskim wykonał je w 1947-48 r. Uwzględniono najważniejsze idee barokowej kompozycji miasta akcentujące rangę pałacu i jego ogrodów. Nowe reprezentacyjne części zaplanowano wzdłuż osi pałacowej, parki połączono zielonymi pasażami. Profesor nie znając planu Branickiego, świetnie odczytywał jego koncepcję ze śladów zachowanych w strukturze miasta i twórczo ją roz-

wijał twierdząc: *Należy wrócić do niewykorzystanej szansy nawiązania kompozycji śródmieścia do barokowego założenia osiowego, dającej się jeszcze urzeczywistnić. Postulat ten stwarza bowiem sposobność uwypuklenia indywidualnych cech miasta i wyróżnienia go z bezosobowości, tak rozpowszechnionej w nowo wznoszonych dzielnicach innych miast polskich, uległych uniformizmowi...*

Il. 4. Projekt scalenia Parku Konstytucji 3 Maja z Błoniemi Białegostoku- lotniskiem na Krywlanach. autor. A. Turecki (W południowej części projektu kampusu Uniwersytetu w Białymstoku, projekt: prof. M. Budzyński, Z. Badowski z zespołem), aut. A. Turecki, 2009, arch. autora

Ill. 4. Plan of integration of 3th May Constitution Park and airport Białystok

Dopiero w latach 90 XX w. w Zwierzyńcu potwierdzono istnienie, wielu oryginalnych elementów osiemnastowiecznej kompozycji. Ważną (lecz nie spopularyzowaną) dla zrozumienia historycznej struktury parku była inwentaryzacja zieleni Krzysztofa Kucharczyka z 1975 r. Stare drzewa były niekiedy jedynym śladem osiemnastowiecznych ścieżek. Zwierzyńiec opisano w „Katalogu parków i ogrodów zabytkowych dawnego województwa białostockiego” autorstwa Ewy Bończak-Kucharczyk, Prof. Józefa Maroszka i Krzysztofa Kucharczyka. Rangę barokowej kompozycji miasta potwierdziło odnalezienie oryginału „Planu pałacu i miasta Białystok wraz z okolicami”. Reprint opublikował Konserwator Wojewódzki Antoni Oleksicki w piśmie Białostoczczyzna z 1992 r. Strukturę kompozycji urbanistycznej tego Planu odczytał autor niniejszego tekstu.

Od lat czynione są starania o poprawę stanu parku zarówno projektowo-administracyjne jak i konserwatorskie.

Warto wymienić zabiegi arch. Andrzeja Chwaliboga, który jako Naczelnik Departamentu Urbanistyki UM starał się o przebieg biegnącej śladem ulicy Zwierzyńskiej obwodnicy miejskiej pod ziemią,

w tunelu pod Zwierzyńcem i szkoda, że pomysł nie został jeszcze zrealizowany. Jan Kabac i autor czynią starania o przeniesienie ruchu samochodowego z ul. 11 Listopada na ulicę Świerkową co umożliwi scalenie dwóch rozdzielonych części południowego Zwierzyńca. Ważną formą dyskursu są konkursy architektoniczno-urbanistyczne.

Z organizowanych w Białymstoku warto wymienić dwa. Pierwszy z 1995 r. na koncepcję zagospodarowania współczesnego centrum Białegostoku. Zgłoszony przez autora szkic urbanistyczny proponował powiązanie Kampusu PB ze ścieżkami kompozycji Zwierzyńca (Il.3). Pomocną okazała się opinia Prof. Wiktora Zina potwierdzająca rangę kompozycji Branickich. Przekonała projektantów nowych budynków Kampusu PB: Wydziału Elektrycznego – arch. Grażynę Dąbrowską-Milewską i arch. Jana Kabaca oraz projektanta Nowego Auditorium PB – arch. Andrzeja Chwaliboga do zmian umożliwiających stworzenie osiowego powiązania kampusu PB z kompozycją Zwierzyńca.

Tematem drugiego konkursu było opracowanie koncepcji nowego Kampusu Uniwersytetu w Białymstoku w południowej części Zwierzyńca. Pierwszą nagrodę otrzymał zespół Prof. arch. Marka

Budzyńskiego. Profesor zaproponował autorowi współpracę nad powiązaniem kompozycji kampusu UwB z historycznym układem Zwierzyńca oraz z sąsiednim kampusem PB. Pomysł poparł Rektor UwB Prof. Leonard Etel oraz trzej Rektorzy sąsiednich uczelni: Politechniki Prof. Lech Dzienis, Uniwersytetu Medycznego Prof. Jacek Nikliński i Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie Prof. Ryszard Zimak (Il. 4). Tak powstała idea Ogrodu Czterech Uniwersytetów.

Działania realizacyjne porządkujące powojenne zaniedbania dotyczą terenów śródmiejskich. Zmodernizowano ogrody przy pałacu Branickich, uporządkowano główne parki i skwery w centrum i w sąsiedztwie ważniejszych budynków miejskich. Zadbano o północną część Wielkiego Zwierzyńca Jeleni graniczącą z obwodnicą miejską. Uporządkowano i odnowiono w niej białostockie ZOO. Odtworzono Pomnik 42-go Pułku Piechoty. Przy wejściu upamiętniono ofiary zbrodni w Katyniu. Uporządkowano cmentarz żołnierzy poległych w wojnie z ZSRR w 1920 r. Z inicjatywy autora przywrócono Pomnik Konstytucji 3-go Maja. Ulepszano nawierzchnię ścieżek, wymieniano ławki, systematycznie poprawiając stan północnej części Zwierzyńca.

Impulsem do rozpoczęcia porządkowania południowej części był moment ukończenia czterech wydziałów nowego Kampusu UwB. W 2014 r. Rektor Prof. Leonard Etel wystosował wniosek do Prezydenta Białegostoku Prof. Tadeusza Truskolaskiego o budowę ścieżek łączących nowy Kampus z istniejącym nieopodal Wydziałem Pedagogiki i Kampusem Politechniki Białostockiej. Apel Rektorów spotkał się z pozytywnym przyjęciem Urzędu Miejskiego. Departament Urbanistyki UM wykonał opracowanie planistyczne tego terenu bazującego na koncepcji „Projekt scalenia Parku Konstytucji 3 Maja z Błoniami Białegostoku- lotniskiem na Krywlanach”. (Il.4). Rozpoczęto procedurę przetargową wyłonienia wykonawcy. Ścieżki miały być gotowe w 2016 r.

3. PROTEST

Wiosną 2015 r. spacerujący w Zwierzyńcu zauważyli plamki na drzewach do usunięcia. Na Facebooku powstał Społeczny Komitet „Ratujmy Zwierzyńiec”. Sprzeciw prezentowano w mediach pod alarmującymi tytułami: „ Czy ścieżki dobiją Zwierzyńiec?”, „Urzednicy chcą wyciąć 500 drzew”, „Pod topór może pójść 500 sztuk”. Komitet, przekazał władzom miasta pismo z protestem przeciwko wprowadzaniu zmian w Zwierzyńcu.

Magistrat zorganizował spotkanie w Zwierzyńcu. Stawili się na nie: Zastępcy Prezydenta, dyrektorzy

Departamentu Urbanistyki i Ochrony Środowiska, przedstawiciele uczelni, które miały połączyć nowe ścieżki, protestujący, okoliczni mieszkańcy i media. Razem około 50 osób. Komitet sprzeciwiał się jakimkolwiek zmianom. Negowano potrzebę drenażu, piaszczystych nawierzchni ścieżek, zastępujących wszechobecne, po opadach deszczu, błoto. Autor apelował o zaniechanie protestów i poparcie prac, które zlikwidują półwieczne zaniedbania, odtworzą kilka historycznych ścieżek wzbogacających kompozycję i poprawiających skomunikowanie uczelni. Niespodzianką stała się deklaracja Prezydentów o wstrzymaniu prac. Porozumienie blokowała jednak kwestia wycinki drzew. Przedstawiciele UM zaproponowali następną debatę w Magistracie.

Zorganizowano ją 24.03.2015 r. Przeciwnicy powtórzyli poprzednie argumenty dodając zarzut braku konsultacji społecznych. Większość z nich była nieświadoma bogatej historii tego miejsca. Te aspekty lekceważono kontrargumentując hasłami: naturalny las, 500 drzew, tlen. Napastliwe wypowiedzi Komitetu wywoływały widoczny stres urzędników. Autor przypomniał, że publiczna dyskusja o Zwierzyńcu odbyła się podczas omawiania Studium. Wobec braku porozumienia wyznaczono trzecią debatę na której rozstrzygnąć miała „demokratyczna przewaga liczby głosów”. Niestety nie zaproponowano żadnej procedury porównawczej: referendum lub sondażu.

W trzecim spotkaniu 31.03.2015 r. w Urzędzie Miejskim uczestniczył Rektor UwB przedstawiając potrzebę skomunikowania dwóch części Kampusu, zagrożenie bezpieczeństwa studentów i wizję pełniejszej integracji uczelni. Miał poparcie większości nauczycieli UwB. Wspierali go przedstawiciele Samorządu Studentów UwB oraz PB i Wydziału Architektury PB. Komitet zanegował jednak potrzeby Uniwersytetu. Ich protest eskalował. Pomimo, że przedstawiciele uczelni reprezentowali społeczność akademicką znacznie większą, niż Komitet z poparciem tylko 2500 osób, to na spotkaniu delegacja protestujących była liczniejsza i głośniejsza. Władze miasta wstrzymały realizację wszystkich ścieżek.

3.1 Zarzuty Społecznego Komitetu „Ratujmy Zwierzyńiec”

Protestujący przygotowali pismo z 10 zarzutami. Ponieważ wykorzystywali również Internet, fora i komentarze do publikacji w mediach to liczba głównych kontrargumentów wzrosła do 23. 5 dotyczyło: nieprecyzyjnych informacji o datach inwestycji [rok 2016 lub 2017]; jej kosztów [3 mln lub 3,2 mln zł]; braku legendy i rozbieżności w publikowanych planach; oraz pytania o uzyskanie odstępstwa od zakazów w rezerwacie i ilość drewna pozyskaną w trakcie wycinki. Następnę 8 to grupa zarzutów

Il. 5. Drzewa do wycięcia na planowanej ścieżce przy pomniku Skarżyńskiego, fot. A. Turecki

Ill. 5. Trees to cut-down on planned route near Skarżyński's memorial, photo: A. Turecki

Il. 6 Stan lasu w południowej części Parku Konstytucji 3 Maja, fot. A. Turecki

Ill.6 Forest in south part of 3th May Constitution Park

nieprawdziwych: nie przeprowadzenie konsultacji; o bezpowrotnym zniszczeniu walorów przyrodniczych; o asfaltowych ścieżkach; o przerażającej ilości starych i zdrowych drzew do wycinki; o tymzeniu ścieżek by zapewnić terenom Kampusu UwB dostęp do drogi publicznej [teren Kampus UwB ma Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego z 2008 r. z nawet zbyt dużą ilością dróg]. Kolejne 2 zarzuty należałoby określić jako fałszywe: o prowadzeniu ścieżek w rezerwacie, na terenie którego odbywają się legi [prace odbyłyby się poza tym okresem]; o podciągnięciu mediów do Kampusu przy

okazji rewaloryzacji Zwierzyńca [to niezależne sieci o większych wymogach]. Następne 2 zarzuty są absurdalne: *koncepcja urbanistyczna preferuje założenie barokowe z czasów Branickiego; że skończy się, że ogrodzą teren, ... i będą wlepić mandaty za jazdę poza drogą dla rowerów*. Ostatnia grupa 5 zarzutów to „mijające się z prawdą” insynuacje: – *co ma powstać...? – kolejna część kampusu UwB czy mieszkaniówka z handlem dla swojaków?* [MPZP jej nie przewiduje – co jest błędem – kampus powinien mieć kolonię profesorską]; – *Pracownikom UwB i ich przydupasom szeregówki przy rezerwacie za*

połowę wartości rynkowej; bo ktoś dobrze dla miasta chce zapłacić za drewno na opał i na sprzedaż. Włodarze kombinują jak zarobić na swoje rauty; – Nie ma wątpliwości, że nie o uporządkowanie Lasu Zwierzynieckiego tu chodzi. Najpoważniejszy zarzut dotyczył „wycinki 500 drzew”. Białystok jest zielonym, otoczonym lasami miastem. W powiecie białostockim ich areal to aż 117.241 ha. Obszar lasów miejskich to 1.832 ha¹. Powierzchnia całego Wielkiego Zwierzyńca Jeleni wynosi 106 ha, a jego południowej zaniedbanej części 86 ha czyli mniej niż 5% powierzchni lasów miejskich. Planowana pod rekonstrukcję ścieżek wycinka obejmuje tylko 0,05% ich obszaru. Rośnie tu około 43000 drzew. Protestujący naliczyli 500 drzew do wycięcia (Il. 5). Zdjęcie pokazuje, że 30% z nich ma grubości zaledwie kilku centymetrów. Starszych nie jest więcej niż 100-150 sztuk. Ponieważ byłoby to działanie jednorazowe o znaczeniu porównywalnym z ich naturalną wymianą. Każda wichura doprowadza do powalenia w Zwierzyńcu wielu dużych drzew w całej południowej części Zwierzyńca (Il.6), ale również corocznie, według szacunków Departamentu Ochrony Środowiska, wyrasta w tam około 45000 nowych „samosiejek”.

3.1 Protestujący

Komitet i popierający to zróżnicowane grono: obrońcy jeży, wielbiciele terenowej jazdy przez błota na rowerach, obrońcy ptaków, drzew, biolodzy, przyrodnicy, Radny Miejski, działacz ruchu Zielonych, projektantka wnętrz, osoby w różnym wieku o różnych zainteresowaniach. Prawie nikt z nich nie uczestniczył we wcześniejszych działaniach związanych ze Zwierzyńcem, nie wspierał odnowy Pomnika Konstytucji 3-go Maja, nie zauważył konsultacji o planach dotyczących Zwierzyńca. Nie przypominam sobie ich wypowiedzi o historii Parku. Przyrodników zachwyca utworzenie rezerwatu w zabytkowym ogrodzie. Jego dzieje są dla większości protestujących nieznane i co gorsza nieważne. Można odnieść wrażenie, że grupa ta ożywiła się nagle widząc pomarańczowe kropki na drzewach. Wtedy rozpoczął się sprzeciw lecz jego argumenty są albo nieprawdziwe, albo złośliwymi insynuacjami – żadnego istotnego, przemyślanego i uwzględniającego historyczny kontekst. Żadnej chęci poznania i zrozumienia wyjątkowości tego miejsca. Jednak prawdziwie zaskakującym był kolejny protest. 24.03.2015 list otwarty do Prezydenta Białegostoku wystosowali nauczyciele akademicy i członkowie białostockich

oddziałów: Polskiego Towarzystwa Botanicznego, Polskiego Towarzystwa Gleboznawczego i Stowarzyszenia Polskich Architektów Krajobrazu. Podpisało go piętnaście osób, dwoje to pracownicy UwB. Sygnatariusze zażądali wstrzymania prac. Ich główne zarzuty to:

1. realizacja inwestycji w planowanym zakresie bezpowrotnie zniszczy walory przyrodnicze rezerwatu przyrody i Lasu Zwierzynieckiego
2. niedopuszczalne jest wycinanie na tym obszarze drzew w starszym wieku (ponad 60-letnich), zwłaszcza dziuplastych
3. wadliwy przykład nowoczesnego podejścia do kształtowania wielofunkcyjnych obszarów leśnych w miastach
4. silne zagęszczenie sieci dróg prowadzących do trwałego rozcięcia i fragmentacji kompleksu leśnego w tym chronionego w granicach rezerwatu na niewielkie kwatery pozbawione wewnątrz izolowanych od presji ze strony ludzi i dających dotychczas schronienie zwierzętom
5. prostoliniowość nowych dróg.

W tym głosie środowiska, którego zadaniem jest przecież „poszukiwanie prawdy”, a w przypadku architektów krajobrazu powinność dbania o zabytki sztuki ogrodowej, zaskakuje używanie nieprawdziwych i sprzecznych ze zasadami konserwacji argumentów oraz negowanie działań, które powinny być przez nich popierane.

Jak można w tym przypadku używać terminu las? Ten obszar był lasem tylko do czasu założenia w nim przez Urbanistów i Ogrodników J. K. Braniczkiego – komponowanego zwierzyńca. Od tego momentu stał się parkiem!

Dziwi obrona przez architektów krajobrazu założonego nieprawnie w 1996 r. rezerwatu w Zwierzyńcu – fragmencie zabytkowego zespołu ogrodów z osiemnastego wieku.

Pierwszy z zarzutów jest nadużyciem niestosownym w kręgach naukowych – zmiana dotyczy tylko 1% obszaru.

Podobnie nieprawdziwe są stwierdzenia o następstwach „trwałych rozcięć zmniejszających izolowane od presji ludzi wnętrza dające schronienia zwierzętom”. W słoneczne dni w Zwierzyńcu przebywa wiele osób, wydeptano tam dziesiątki nieformalnych ścieżek. Dodanie kilku nowych skracających ruch między obrzeżną zabudową oraz uporządkowanie nawierzchni istniejących wyeliminuje nieformalne skróty a wielkość izolowanych od ludzi obszarów powiększy się.

Zarzut o prostoliniowości ścieżek świadczy o nieznanym stylu parku. Barok posługiwał się liniami prostymi, rekonstrukcja kompozycji z 1925 r. również.

¹ Urząd Statystyczny Białystok, Dane o lesistości powiatu i gminy 2015

I wreszcie najbardziej kategoryczne stwierdzenie: „niedopuszczalne jest wycinanie na tym obszarze drzew w starszym wieku (ponad 60-letnich), zwłaszcza dziuplastych”?

Nikt nie ma zamiaru usuwać wszystkich drzew tylko te, które wyrosły na ścieżkach.

Warto znać kontekst ich powstania. W latach 1944-1956 prosowieckie władze usiłowały zacierać wszelkie ślady patriotycznych działań okresu międzywojennej wolnej Polski. Metodą było nie usuwanie samosiejek zarastających wszystkie ważne miejsca.

4. WNIOSKI

W ciągu miesiąca protestujący doprowadzili do wstrzymania rekonstrukcji i porządkowania południowego fragmentu Zwierzyńca – zabytkowego osiemnastowiecznego parku. Dzięki internetowym komunikatorom społecznościowym grupa szybko zebrała ponad dwa tysiące głosów poparcia. Ich zarzuty były mieszaniną nieprawdy, fałszu, absurdu

i insynuacji. Negowano historię. Broniono tego co niezagrozone. Wzbraniano odnowy dóbr zdewastowanych. Chroniąc efekty zacierania śladów najcenniejszej części Białegostoku kontynuowano destrukcyjne działania poprzedników: sowietów, hitlerowców i socjalistycznych władz.

Pretensję o zatrzymanie prac należy jednak mieć głównie do władz miasta. Obywatele zgłaszają różne inicjatywy, ale to rolą urzędów jest weryfikowanie ich słuszności, zgodności z historią i kulturą czy w końcu z potrzebami rozwijającego się miasta. Nie zawsze większość ma rację. W tym przypadku nie było nawet większości. Była głośniejsza mniejszość.

Poprawa stanu Zwierzyńca jest konieczna. Nauczyciele, studenci, białostoczanie będą przechodzić tędy coraz częściej, także wieczorem. Nie mogą grzęznąć w błocie, po zmroku konieczne jest oświetlenie.

Protest jedynie opóźnił przemianę. Przekształceń rozwijającego się miasta nie można zatrzymać. Zwierzyniec zostanie uporządkowany. Szkoda jednak zmarnowanego czasu.

„PROTECTION OF NATURE” VERSUS PROTECTION OF CULTURAL LANDSCAPE OF THE 18TH CENTURY “DEER PARK” IN BIALYSTOK

1. HISTORY OF THE PARK

In the 18th century, the J.K. Branicki’s residence was transformed into one of the most famous urban-garden composition in Poland. On the “PLAN DU CHATEAU...” (II.1) we can see the palace, gardens and three animal parks. In 1839, south part of them was incorporated to the city. Some areas were transformed into new plots and the rest became a public park “... for walks of citizens of the city...”

In 1918, Poland was independent and Białystok became the capital of the province. It was necessary to create a representative government district. The palace was transformed into governor’s office; in the gardens were erected buildings of the tax chamber, court, theatre and houses for the civil servants.

Everyone should appreciate the effort of reconstruction of the city gardens and parks. A wide range of works has been undertaken, covering not only the surroundings of the palace but also the grounds of the Deer Park. It was assumed that in future it would be not only a place for walks and entertainment with theater, exhibitions and other cultural facilities, but “become a school and monument of Polish culture” educating future citizens of a modern democratic state. It was

planned to create: a children’s garden, playgrounds for young people exercises, a place for sports of all kinds, and craft workshops. The park was to become a museum commemorating the Polish nation. The name was changed to “Park 3rd May”. A green monument to the 3rd May Constitution was created in it. In 1920, soldiers who died in the war with Soviet Russia were buried here in a new military cemetery. (II.3). An important decision was the location of the airport in the meadows behind the park what has increased its area and added new value to city life. Civil and sport aviation was a new civilization achievement. The existence of seven aerodromes in the region proves the popularity of aviation in these years.

The two-dimensional historical composition created for pleasure and entertainment has been transformed into a space-time sequence. It leads us along the Green Axis from the past – the palace representing the period when Białystok was one of the most magnificent places in Poland. Then through the present day – Planty Park and the Park of 3rd May Constitution – a “green school” commemorating history of the nation. Finally entering airport, symbolic “gate of the third dimension”, and the new adventure of humanity and dream of flying into the sky.

2. POSTWAR MODERNIZATION

The person who made a great contribution to the post-war urban planning of Białystok is Prof. Ignacy Felicjan Tłoczek. In 1936, the Union of Polish Cities commissioned him the General Plan of Białystok. The destruction of the city during the war 1939-1944 required verification of plans. Professor and Stanisław Zieliński completed the project in 1948. The most important ideas of the Baroque composition of the city were included, emphasizing the importance of the palace and its gardens. New representative districts were planned along the palace axis. Green walkways between parks were designed.

In his opinion: "It was necessary to return to the unused opportunity of establishing a composition of downtown to a Baroque axiom that is yet to be realized. This proposal creates an opportunity to emphasize the individual features of the city and to distinguish it from impersonality, so widespread in newly erected, schematic districts in other Polish cities..."

In the 90s of the 20th century many original elements of the eighteenth-century composition were confirmed. An inventory of the greenery done by Krzysztof Kucharczyk in 1975 is important for understanding the historical structure of the park. Old trees were sometimes the only trace of eighteenth-century paths. The park is described in "Catalogue of parks and historic gardens of the former Białystok voivodship" by Ewa Bończak-Kucharczyk, Prof. Józef Marosz and Krzysztof Kucharczyk

The uniqueness of the baroque composition of the city confirmed the finding of the original "Plan of the palace and the city of Białystok and its surroundings". Reprint was published by the Voivodeship Conservator Antoni Oleksicki in "Białostoczczyzna" from 1992. The structure of the urban composition of this Plan was discovered by the author.

For many years, the quality of the northern part of the park has improved.

It is worth mentioning the idea of architect Andrzej Chwalibóg, who as the head of the Department of Urban Planning tried to hide the city ring road crossing the park in tunnel. Architects Jan Kabac and the author make efforts to remove car traffic from 11 Listopada Street and transfer it to the Świerkowa Street, which will allow merging two divided parts of the southern park. An important form of discourse about the city are architectural competitions. Two of the organized in Białystok affected the park area. In the first one in 1995 on the urban plan of downtown, author proposed linking Park and the BTU Campus compositions (II.3). Very helpful was Prof. Wiktor Zin's opinion confirming the rank of Branicki's city

composition. It convinced the designers of the new buildings of the BTU Campus: the Faculty of Electrical Engineering – Grażyna Dąbrowska-Milewska and Jan Kabac and the designer of the New Auditorium BTU – Andrzej Chwalibóg to change the plans to link campus and park compositions.

The first prize in the second competition on architectural conception of a new Campus of the University of Białystok in the southern part of Park won Prof. Marek Budzyński's team. Later Professor offered the author collaboration on the linking all three compositions: Park's with bought campuses. The idea "Garden of Four Universities" was supported by Rector UwB Prof. Leonard Etel and three Rectors of neighboring universities: Prof. Lech Dzienis – BTU, Prof. Jacek Nikliński -MU and Prof. Ryszard Zimak – FCMU (II. 4).

Current works modernizing and improving the quality of Białystok are concentrated in downtown. The Branicki's Palace gardens were reconstructed. The main parks and squares of city center were re-decorated. In the northern part of the Deer Park the monument to the 42nd Infantry Regiment was rebuilt. At the entrance, victims of the crime in Katyń have been commemorated. A cemetery of soldiers killed in the war with the USSR in 1920 was renewed. At the initiative of the author, the monument of the 3rd May Constitution was recovered and renovated. The Białystok Zoo was reorganized. The surface of the paths was improved; the benches were replaced, systematically improving the condition of the northern part of the Park.

The impulse to start renovation of the southern part was the moment of completion of four Faculties of UwB in the new Campus. In 2014, Rector Prof. Leonard Etel has applied to the President of Białystok Prof. Tadeusz Truskolaski to build the paths connecting the new Campus with the existing nearby Faculty of Pedagogy and Campus of the Białystok Technical University. The Rector's appeal was met with a positive reaction of the City Hall. Department of Urban Planning of the UM made the plan of this area based on the concept of "Plan of integration of 3th May Constitution Park and airport Białystok". (II.4). The contractor selection procedure has started. Paths were to be ready in 2016.

3. PROTEST

In spring 2015, walking in south part of Deer Park noticed the spots on the trees to remove. On Facebook, the Committee "Save the Deer Park" was formed. The objection was presented in the media under the alarming titles: "Will the new paths kill the

park?”, “The officials want to cut 500 trees”, “Under the ax can go 500 trees”.

The committee sent the city authorities a letter protesting against the changes in Park.

City authorities organized a meeting. About 50 people came: Deputy Presidents, Directors of the Department of Urban Planning and Environmental Protection, representatives of universities, residents, protesters and the media. The Committee opposed any changes: drainage, sand covering the mud on the paths and cutting down any tree. The author appealed for abandoning the protest and supporting the works that would eliminate the negligence of the last half-century. He explained the necessity of reconstructing historical paths enriching composition and improving connections between universities. Although the Presidents have stated that they will stop any works, the issue of trees to cut blocked the agreement. A second debate in the town hall was proposed.

It was organized on March 24, 2015. Opponents have accused the lack of public consultation. Most of them were unaware of the history of this place. These aspects were ignored by counter argumentation: natural forest, 500 trees, oxygen. Aggressive statements of the Committee stressed the officials. The author recalled that the public discussion took place during an open consultation a year earlier. In the absence of agreement, a third debate was decided on which the “democratic predominance of votes” will decide. Unfortunately, no comparative procedure was proposed: a referendum or a poll.

At the third meeting on March 31 2015, the Rector of UwB appealed for better and safer paths between two parts of the campus. He had the support the majority of teachers and representatives of the Students’ Government of two universities, but the Committee negated these needs. Their protest escalated. Although academics represented a much larger academic community than the Committee with the support of only 2,500 people, the delegation of protesters was more numerous and loud at the meeting. City authorities have suspended the implementation of all paths.

3.1 Objections

The committee prepared list of 10 allegations. Since they have also used the Internet, forums and commentaries for media coverage, the number of key counterparts has grown to 23. Most were false or malicious insinuations – no significant, well thought out and compatible with the historical context, desiring to know and understand the uniqueness of this place.

The main concerned “500 trees to cut”. Bialystok is a green city. In the neighbourhood there are 117,241 ha of forest, in the city 1,832 ha. The southern part of Deer Park (86 ha) is less than 5% of the city forest and planned deforestation for new paths only 0,05%. There are about 43000 trees here. Protesters counted 500 trees to cut (II.5). The picture shows that 30% of them are only a few centimetres thick. There are no more than 100-150 older trees to cut. It is comparable to their natural exchange. Every storm brings down many large trees in the southern part of Deer Park (II.6), but also annually, according to Department of Environmental Protection, 45000 new trees start to grow there.

24.03.2015 an open letter to the President of Bialystok was issued by academic teachers and members of the Bialystok branch of: the Polish Botanical Society, the Polish Society of Soil Science and the Association of Polish Landscape Architects. It was signed by fifteen people, two of them were employees of UwB. The signatories demanded to stop the works. Surprisingly, some of their arguments were similar to the Committee arguments: untrue, contradictory preservation rules, denying the actions that they ought support. Scientific community should “seek the truth”. Landscape architect’s duty is taking care of the monuments of garden art.

Protesters are a group of people of varying ages and interests. Nearly none of them participated in previous activities supporting Park: they did not help in the renovation of the 3rd May Constitution Monument, did not participate in consultations on plans of the Park. It’s history is unknown and not important to most of them. They want to protect wild forest in the historic garden.

4. CONCLUSIONS

Within a month, the protesters stopped the reconstruction and renewing of the southern part of historic eighteenth-century Deer Park. This group quickly gathered over two thousand votes of support in Internet. Their arguments were a mixture of untruth, falsehood, absurd and insinuations. History was negated. They defended what was not threatened. Renewal of devastated values was *rejected*. By protecting the effects of devastation the most valuable part of Bialystok, they continued the destructive actions of predecessors: the soviets, nazis and socialist authorities.

We should also blame the city authorities for stopping the work. Authorities should verify citizens initiatives: their validity, compatibility with history, culture and needs city. Not always, the majority

is right. In this case, there was not even a majority. There was a louder minority.

Improving the condition of the Park is necessary. University teachers and students going to Rector's office shouldn't sink in the mud, in the evening lighting is necessary.

The protest only delayed the change. The transformations of a developing city can't be stopped. The works will be done. But it is a waste of time.

LITERATURA

1. Bończak-Kucharczyk E., Maroszek J., Kucharczyk K., Katalog parków i ogrodów zabytkowych daw. woj. Białostockiego, Białystok 2000.
2. Dobrońsk i A., Białystok. Historia miasta, ZMB, Białystok 2001.
3. Nikiciuk M., Puśko J. T., Naprzeciw burzom i chmurom, Białystok 1996
4. Turccki A., Zagrożone dziedzictwo – Białostocki Zielony Klin, Białystok 2014.
5. Turccki A., Analiza możliwości adaptacji fragmentów osiemnastowiecznego założenia ogrodowo-urbanistycznego do współczesnego centrum Białegostoku w: *Ochrona reliktyw urbanistycznych Białegostoku*, Białystok 1996.
6. Turccki A., Analiza możliwości adaptacji fragmentów osiemnastowiecznego założenia ogrodowo-urbanistycznego do współczesnego centrum Białegostoku w: *Ochrona reliktyw urbanistycznych Białegostoku*, Białystok 1996.
7. Turccki A., Nowe aspekty PLAN DU CHATEAU ET DE LA VILLE DE BIALYSTOK AVEC SES ENVIRONS, *Białostoczczyzna* nr. 4/1995.
8. Wróbel W., Rys historyczny Parku im. Konstytucji 3 Maja w Białymstoku, Białystok 2010, maszynopis.
9. Urząd Statystyczny Białegostoku, *Białystok dane statystyczne* 2015 r.